

811.163.41'366"18"
811.163.41 Суботић Ј.
<https://doi.org/10.18485/sj.2017.22.1.21>

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 10. 2016.
Прихваћен: 15. 12. 2016.

ТВОРБА РЕЧИ У СРБСКОЈ ГРАММАТИЦИ (1847)
ЈОВАНА СУБОТИЋА

У раду се анализира поглавље о творби речи у рукопису *Србска Грамматика* Јована Суботића, који је 1847. победио на конкурс Матице српске. Суботић је први граматичар који је при дескрипцији и прескрипцији граматичке структуре српског народног језика посебну пажњу и обимно поглавље у граматичком приручнику посветио творби речи. У раду се издвајају мане и врлине овога описа, са посебним акцентом на Суботићев однос према турцизмима, славенизмима и хибридикама, речима субјективне оцене, моционим суфиксима, синонимима и творбеним дублетима, и сл.

Кључне речи: Јован Суботић, творба речи, деривација, композиција, турцизам, славенизам, моциони суфикс, речи субјективне оцене, творбени дублет.

1. Све граматике српског језика које су објављиване у првој половини 19. в. имале су веома сличну структуру, тесно скопчану са тадашњим развојем филолошке и лингвистичке мисли. Акцент у граматичким приручницима по правилу је стављан на дескрипцију морфолошке структуре, солидан опис добијале су јединице, појаве и процеси на фонетско-фонолошкој и морфолошкој равни, синтакса је била скрајнута, док је творба речи остајала ван ауторових поља интересовања (уп. Бјелаковић 2016, Окука 2016).

---

*aleksandar.jus@gmail.com

2. Први граматичар који је при дескрипцији и прескрипцији структуре српског народног језика посебну пажњу и обимно поглавље у својој граматици посветио творби речи био је Јован Суботић, познати српски књижевник, публициста и политичар, али и значајан филолог.¹ После низа краћих језичких расправа објављених у *Српском летопису* (Грицкат 1980, Милановић 2014), у којима је своју позицију померао од доситејевске ка вуковској, он је 1847. године победио на конкурс у Матице српске за српску граматику. Граматика је примљена за штампу у Матици 14. октобра 1847, а из ауторове *Автобиографије* види се да је писана наменски, тј. баш у периоду 1845–1846. године (Суботић 2009: 50).

Рукопис под насловом *Србска граматика* и шифром *Хвалите господа вси языцы* најбољим је једногласно прогласила трочлана комисија са Павелом Јозефом Шафариком на челу. Поред Шафарика, у комисији су били још и Евгеније Јовановић, карловачки (карлштатски) епископ, и Димитрије Исаиловић, професор сремскокарловачке гимназије и препарандија у Сентандреји и Сомбору (Милисавац 1986: 471–472).

Суботић је у рукопису описао и делимично прописао српски народни језик, под којим је у ширем смислу подразумевао језик свих Срба, Хрвата и Словенаца, а у ужем смислу – штокавско наречје. Рукопис је исписан Вуковом ћирилицом којој је додата графема јат, а овакав графематски избор био је кључни разлог што је граматика остала у рукопису, будући да Матица српска још није могла прећи преко познате Текелијине забране. На штампање Суботићеве граматике чекало се у Матици српској још двадесетак година, тражило се и мишљење о објављивању од Ђуре Даничића и Петра Нинковића, такође аутора граматика, али је све на тим покушајима и остало (Грицкат 1980: 106). Даничићев ауторитет и квалитет његове *Мале српске граматике* (1850) несумњиво су утицали да Суботићево дело изгуби на актуелности, те да жеља за објављивањем спласне и у Матици и ван ње.

У *Српској граматици* Суботић је задржао поједине доситејевске принципе у концепцији стандардног језика, попут морфонолошког правописа, па чак и историјског ортографског проседеа (у случајевима чувања јата или удвајања консонаната), али и снажног ослањања на славенизме у вишој лексици и терминологији. Истовремено, дескрипцијом граматичке структуре српског народног језика и селекцијом примера углавном из овог органског идиома још једном је указао на лингвистичку неминовност: да у основи српског стандардног језика не може бити рускословенски ни славеносрпски језик већ живи народни говор.

¹ Изузетан значај за развој србистике имала је Суботићева књига *Наука о србскомъ стихотворенію*, објављена у Будиму 1845.

3. Читав рукопис неубичајено је обиман за тадашње граматике и има чак 458 страна. Структура овог дела сасвим је уобичајена и подређена тадашњем поимању граматичке науке:

И по овом наука о језику има IV. части: у првој има радити о звукovima; у другој о рџима; у трећој о начинма, како се рџи у говор скончавају; Нџки узимају науку о том, како треба језик писати, за особиту част Граматике, но нама се за боље свидило, исту за особиту част науке о звукovima узети, с којом је по самој природи тјсно скопчана, као што ће се то на свом мјесту видети (Суботић 1847: 18).

Садржај рукописа, дакле, вођен је овом теоријском поставком, и чине га четири целине: „Увод” (стр. 1–16); „Част прва. Наука о звукovima” (17–70); „Част друга. Наука о Рџима” (73–353) и „Част трећа. Наука о Слоговима” (354–458).

Поглавља о правопису дата су као „Глава III” у оквиру „Часте прве. Науке о звукovima” („О писању звукова или Наука о правопису”). Претходе му „Глава I. О звукovima посебице” и „Глава II. О слагању звукова”. Читаво поглавље о гласовима има нешто више од 50 рукописних страна. У складу са постојећом српском граматичком праксом (Бјелаковић 2016), најобимније је и у овој граматици морфолошко поглавље, са детаљном дескрипцијом пре свега парадигми променљивих речи, које укупно има више од 280 страна, тј. безмало две трећине рукописа рукописа. У оквиру њега, морфологији у ужем смислу припао је неупоредиво већи део под насловом „Дџо I. Родови и видови рџи” (69–312), док је творби речи посвећен мањи „Дџо II. О произвођењу рџи” (313–352).

3.1. Суботић је, дакле, први српски кодификатор који је унео поглавље о творби речи („произвођењу рџи”) у граматички приручник.² Иако се творба речи у овој граматици подводи под морфологију у ширем смислу, што је поставка која ће доминирати и много деценија касније, ово је ипак био велики помак у развоју српске граматичке мисли. Већ на први поглед занимљива је диспропорционална структура поглавља о творби речи: скоро читав текст посвећен је искључиво деривацији (извођењу), док је композиција (слагање) обрађена засебно, као „Додатак. О слагању рџи”, на свега три стране (350–352). Оваква расподела била је последица увиђања чињенице да је деривација „основни творбени начин у српском језику” (Ђорић 2014: 100).

3.2. Кроз читав рукопис Суботић се директно позивао само на граматичку и филолошку мисао тројице слависта: Јозефа Добровског, Александра Христифоровича Востокова и Павела Јозефа Шафарика. Са другим граматичарима, па и са Вуком Караџићем, аутор је полемисао не наводећи њихова имена и не позивајући се на литературу. Док се у теоријским питањима кодификације,

² Божо Ђорић (2014: 94) истиче да се прва штампана граматика „са опширним поглављем насловљеним *творба речи*”, она Маретићева, појавила „на самом крају 19. века”.

концепције и функционисања књижевног језика, односа нормираног идиома и дијалекта и сл. највише ослањао на Шафарикове поставке, при граматичкој дескрипцији узор му је, као уосталом и Вуку Карацићу и другим српским граматичарима, углавном био Добровски. То важи и за поглавље о творби речи.

4. Сва ограничења тадашњих славистичких погледа на творбу речи, која су махом произлазила из још увек недовољног познавања палеославистике и историје словенских језика, видљива су и у Суботићевој граматици. Мислимо ту пре свега на нејасно одређен статус и творбених морфема, пре свега префикса и суфикса, на непрецизно одређене морфемске границе (нарочито између творбених основа и суфикса), затим на недефинисан статус префиксације у оквиру композиције, на неразграничавање композиције и тзв. комбиноване творбене начине (префиксално-суфиксалне и сложено-суфиксалне) итд. Поједини проблеми у приступу творби речи произлазили су, опет, из Суботићевог недовољно прецизног разграничења научних дисциплина: творбе речи и морфологије, творбе речи и морфофонологије, чак творбе речи и синтаксе у појединим анализама. Многа творбена питања обрађена су у морфологији, нпр. извођење глагола, док се Суботић беспотребно превише детаљно враћао гласовним променама тј. гласовним алтернацијама и у поглављу о творби речи. Коначно, са пуно разлога ваља посумњати у реалну егзистенцију појединих речи које је Суботић наводио као примере. Сви наведени теоријско-методолошки проблеми, међутим, нису били до краја решени ни у тадашњој најпрестижнијој славистици, а Суботић није ни имао намеру да их покуша решити, већ да само ваљано интерпретира и примени дериватолошку мисао других слависта на материјалу српског народног језика. Тек понегде он је улазио и у полемику са постојећим схватањима у творби речи, најчешће не именујући граматичаре са којима се не слаже.

Већ у самом одређењу коренских морфема, простих речи и суфиксима изведених речи,³ које аутор назива „корени рџчи, коренне и произведене рџчи” у истоименом првом параграфу посвећеном творби речи (§.194), видљиво је да Суботић не барата појмом *творбена морфема*, већ њу региструје и објашњава преко „звукова” тј. гласова:

У језику налазе се такве рџчи, које у више видова долазе, и нџке звукове кроз све видове задржавају, а друге по различним видовима различне добијају. Они стални звукови чине корен тих рџчи, и зову се кореном рџчи; они пак различни звукови јесу звукови производителни. Тако н. пр. у: брат, братски, братити, звукови брат јесу корен ове три рџчи, а звукови ски и шти, јесу звукови производителни.

³ У раду употребљавамо Ћорићев теоријско-методолошки оквир и терминологију (Ћорић 2014), који у много чему одступа на данас најраспрострањенији у образовном систему (Станојчић/Поповић 2004).

Суфикси се као „производителни звукови” одређују и у другој тачки првог параграфа, у којој се просте речи раздвајају од изведених: „Нџке рџчи састоје се из самог корена, а друге из корена и производителних звукова; оне се зову коренним, ове произведеним рџчма. Тако је брат рџч коренна, а братски произведена.” Суботићево базирање на *корен* и *основу* такође је било у складу са оновременом методологијом творбе речи.⁴

5. Суботић је тешко разграничавао граматичке и творбене морфеме, тј. наставке за облик и суфиксе, што је видљиво и при почетном одређивању термина *корена реч*, где у исти ранг доводи *производителне звукове -а* и *-ен* у примерима *вода* и *воден*:

Но коренна рџч има још и друго значење. Нџке сирџч рџчи састоје се из чистог коренна, а друге никад као чист корен не долазе, него свагда са једним другим ли производителним звуком. Тако у рџчи вода, воден, корен је вод, али овај чист никад као особита рџч не долази. Тако рџчи женског рода на а, и средњег на о и е, никад као част корен не долазе, будући да тим истим женског или средњег рода рџчма постају, што значајни једног или другог рода самогласно а и о или е добијају. Ове су рџчи истина већ произведене, али се зато ипак као коренне у том смислу узимају, што од других већ готових рџчи не постају, него од чистог корена с производителним звуком рода. – У старијем језику ниједна никад рџч као чист корен не долазила није, у њему су и мужког рода рџчи значајни звук рода џ или џ добијале. Равним начином и оне женског рода рџчи, које сад сугласно излазе, имале су значајни полусамогласник џ.

Ту се, међутим, вишезначност термина *корена реч* не исцрпљује, па Суботић наводи још једно значење овога термина, уводећи истовремено и класификацију и термине за хипониме – *корена реч по себи* и *односително корена реч*:

Под именом коренне рџчи разумџвамо најпослџ и оне рџчи, од којих се друге производе, ма да су и оне саме већ од других произведене. Она два прва рода јесу коренне рџчи по себи (*absolute*), овај послџдњи пак род садржи односително коренне рџчи, т. ј. гледећи на оне, које су од њих произведене.

5.1. Наведени цитати показују да је Суботић у синхронијском опису српског народног језика није запостављао ни дијахронијски аспект проблема, анализирао је споменике писане народним и књижевним језиком почев од Повеле Кулина бана, што је и до сада хваљено при вредновању његове граматичке мисли у радовима који су претходили граматици: „Да би доказао своје тврдње, Суботић је ексцерпирео примере за заменице чак из Брижињских споменика, из Остромировог јеванђеља и неких других старословенских текстова, затим из „Живота св. Симеона одъ краља првовџнчаногъ”, из Живота Симеоновог од светог Саве, као и из српских народних песама” (Грицкат

⁴ „Током 19. века, у складу са оновременим трендом лингвистичке науке, предност су имала проучавања творбе речи дијахроном методологијом, са главним циљем да се утврде *основе* и *корени* српског језика (Даничић 1876; Новаковић 1894)” (Ђорић 2014: 94).

1980: 104–105). Историји српског језика Суботић се враћао сваки пут када је то сматрао релевантним за синхронијски опис.⁵

5.2. Наспрам термина *корена реч* код Суботића се налазио термин *произведена реч*, којем такође одређује два значења – данашње значење 'творбена основа' и значење 'изведеница': „Из овог видимо, да се под именом произведена рђч, разумјва а., рђч, у којој је корену производителни кои звук приступио, б., рђч, која је од друге рђчи произведена” (Суботић 1847: 314).

5.3. Наредни, 195. параграф носи наслов „Звукови производителни” и говори о задацима и циљевима науке о произвођењу речи, као и о класификацији поддисциплина у њеним оквирима. Научна дисциплина дефинише се опет само преко односа *корена* и *производителних звукова*: „Наука о произвођењу рђчи има показати, како језик рђчи производи, и будући, да то језик средством производителних звукова чини, зато иста наука има изложити: кои су то производителни звукови, и како се са своим коренним скопчавају” (314). Директна веза између морфологије и творбе речи успоставља се и при сагледавању делова („части”) науке о произвођењу: „Наука о произвођењу рђчи има управо толико части, колико и наука о видовима рђчи, будући да у свим родовима рђчи има произведених рђчи” (314).

5.4. Ограниченост погледа на српске суфиксе огледала се већ од првих поглавља о деривацији. Овде је Суботић био сасвим под утицајем Добровског, па тако на пример пише и о суфиксу *-д* („д.: грозд по Добровском”) или о суфиксу *-т* („т: у жут по Добровском т је производително”). Очито је да је предлошко-падежна конструкција *по Добровском* у оваквим примерима заправо била Суботићев маркер опреза и неубеђености у тачност ауторитетовог мишљења, али наш граматичар није могао наћи боља решења. Суфиксе је Суботић зато одређивао механички, идући од гласова у финалној позицији речи према њеном почетку. У таквом приступу много је грешио, често не увиђајући ни утицај гласовних промена и не водећи рачуна о семантици изведеница, на пример:

Рђчи са значајним женског рода а
 ј пред а: сваја, одаја, потаја, стаја, снаја, веја, леја, стрђја, змија, крвопија, шија,
оја, боја, проја, чоја, соја, олуја, струја, гуја, бурја.
 м « а: јама, мама, тама, тама, тма, мома, кума, шума. – Чума долази од кума, коим
 именом кугу називају. – Крма. – У земља стаје пред а уметно љ.

Само пуки попис и опис оваквих и сличних теоријско-методолошких ограничења у рукопису Суботићеве граматике подразумевао би далеко већи обим овога рада од дозвољеног. Стога ћемо се са питања Суботићевих омашки

⁵ Уп.: „По изгледу неопредђљеног принадлеже у први ред и ова на ети: пети, жети, почети, клети, и ети, но по природи свога е управо у ред слђдујућих спадају, као да би било: пнти, жнти, чнти, клнти и мти; будући да је е од крозносног а дошло”, и сл.

преусмерити на питање врлина и специфичности његовог описа творбе речи у српском језику.

6. Не само што је издвојио фреквентније суфиксе оријенталног порекла, већ је Суботић указао и на хибридне лексеме које доказују граматичко-семантичку адаптираност и творбену продуктивност ових и сличних творбених морфема:

лија, чија, ција
узета су из турског, и долазе у нјшто мало рјчи са нашимa коренима сложени, као: Босанлија, Бечлија означајући мјсто и предјл, од куда је ко; порежчија, дуванција, пркошција и т. д. означајући, чим се ко бави. ајлија: бркајлија, дугајлија, новајлија; урлија: дѣчурлија.

Навођење само лексичких хибрида, додуше грешком измешаних са правим турцизмима (нпр. дуванција), доказује да је Суботић исправно увиђао како је методолошки неодрживо вршити творбену анализу позајмљеница, али посредно одређује и његову толерантну позицију спрам оријенталног језичког наслеђа у будућем српском стандардном језику.

7. Иако се Суботић експлицитно залагао за очување лексичких славенизама у српском стандардном језику, мало њих је творбено анализирао у граматички. Међу издвојеним творбеним морфемама нема свих оних које су као рускословенске и руске биле изразито маркиране, тј. најтипичније за доситејевску фазу славеносрпског језика (префикси *в-*, *во-*, *воз-*, суфикси *-ество*, *-ески*, *-ически*, *-телан* и сл.).⁶ Статус равноправног суфикса са народним добили су црквенословенски, дакле редакцијски необележени, именички суфикси *-ије* и *-ство*, *-ост* и *-тељ*, и то првенствено у изведеницама распрострањеним у народном језику.

7.1. Коментаришући статус изведеница са црквенословенским суфиксом *-ије*, Суботић указује на њихово порекло и малобројност примера који су из црквеног ушли у народни језик, али и на стилску потребу за њима „кад се о ученим стварима пише”. Зато предлаже да број оваквих изведеница апстрактног значења порасте у српском стандардном језику, што сведочи о рационалном Суботићевом увиђању потребе да се овај неоргански идиом у свом зачетку што више интелектуализује:

ије: приступа причестију страдателном, и означаје производ дјјствовања глагола, као: ваведеније, поученије, спасеније и т. д. Ове су рјчи све, а и нема их много, из цркве у народ ушле; но будући да су језику, кад се о ученим стварима пише, овог рода рјчи врло потребне, а предидући слог, кои истина у нјкима ту службу чини, коју овдѣ *ије*, због ниже слѣдујућих подобних ање, оње, која други начин изражују. Згодно послужити неможе, зато би добро било ове производителне звукове јаче употребити.

⁶ Уп. Стијовић 1992: 101–118.

7.2. При опису изведеница са суфиксом *-ство* не истиче се порекло суфикса. Дескрипција ових изведеница парадигматична је за Суботићев приступ творби речи, укључујући и сва ограничења и грешке на које смо већ указали, и зато је наводимо у целини:

ство: додаје се

1., суштествителнима и значи

а, стање, чин, званије, као: кумство, деверство, сужанство, сиромаштво, пријатељство, побратимство, попечитељство, учитељство, поглаварство, царство и кралјство, као што су се у старијем језику као наслови употребљавала и т. д.

в, чин државе, као: царство, краљевство, војводство, кнежство и т. д.

у, одвлачи и сабира, као: људство, човечство, воинство, дружство, покућство, братство и т. д.

2., додаје се ство и прилагателнима, и даје значење прилагателног као одвучену твар, као: лакомство, лукавство, пијанство, богатство, множство, пространство, познанство, дђдинство, отчинство, материнство

3., налазимо га корену глагола додано у: злочинство, богомолство, задовољство, дђјство, бђгство и т. д. Чувство добија в пред ство.

Пред ство прелазе обично нђми звукови у шуштеће; али д и т непромђњена остају, као: војводство, братство.

Једносложна суштествителна понајвише добијају пред ство слог нараштаја: ов, ев, као: поповство, краљевство.

У нђкима долази пред ство ан као у: свђдочанство, рожанство, божанство.

7.3. Опис изведеница са суфиксом *-ост* краћи је и без залажења у питање творбене основе: „ост: додаје се прилагателнима и означаје својство као одвучено, као: слабост, младост, радост, сладост, кротост, вђрност, дужност, побожност, лђњост, милоост, жалост, старост, храброст, љубкост, пакост и т. д.”

7.4. При опису изведеница са суфиксом *-тељ*, који је код Суботића одређен као **-ељ*, нема указивања на порекло, нити на творбену конкуренцију ових облика и оних са народним суфиксом, а оваква дискусија је избегнута и добром селекцијом примера: „ељ: додаје се глаголима на ити и ати к неопредђљеном ти мђсто и и значи лице, ком као дђло припада оно, што глагол означаје, као: родитељ, створитељ, учитељ; настојатељ, пријатељ, ласкатељ, списатељ и т. д.”

8. Моциони суфикси такође су регистровани у Суботићевој граматици, опет несистемски и са карактеристичним огрешењима, а занимљиво је да аутор овде указује и на потенцијалне речи, тј. оне које би по његовом мишљењу могле постојати, али их у систему нема, попут **дворка* или **дојка* (у значењу ’жена која доји’):

Додаје се иња именама мужког рода и производи суштествителна за род женски, као: Влахиња, Гркиња, Туркиња, – робкиња, кнегиња.

Додаје се даље иња именама женског рода на ка, као: дворкиња, дојкиња, Митровкиња, Србкиња и т. д. И ова се произведена суштествителна већма употребљују, него она на ка, од којих многа за себе никад се и нечују, као: дворка, дојка (у смислу дојкиња) и т. д. иња слаже се са ота и даје:

отиња: животиња, сувотиња, голотина, сиротиња.
иње: мушкиње, женскиње и т. д. Сабира.

9. Ни деривирани именице субјективне оцене, деминутиви и аугментативи тј. хипокористици и пејоративи, нису груписане, а исто важи и за такве придеве. Пажњу привлаче Суботићеве формулације при дефинисању речи субјективне оцене. Тако се констатује да аугментативни тј. пејоративни суфикси *увеличавају* и *гаде*: „додаје се и сушт. на ура и јошт већма увеличава и гади, као у: главурда, ножурда, ручурда”; „(ета-тина; ура-ина, уша-ина) додају се суштествителнима и увеличавају и гаде, као: бабетина, бабурина, бабушина, жабетина, књижурина, перушина.” Аугментативно-пејоративни суфикси одређују се зато као *увеличавајући*: „ина увеличавајуће, као: градина, орлина, псина, момчина, старчина, дџвојчина, вџштина; кљусина, мџсина. Додаје се понајвише суштествителнима мужког рода; од женских и средњих имена само за нколико њих примају; уметно а пред њим изостаје, као у: псина (пас), момчина (момак), г, х, к и ц мџају се у шуштеће звукове, као: буражина, трбушина, момчина, старчина.”⁷

Деминутивни именички суфикси, са друге стране, по Суботићевим речима *умаљавају*: „Умаљава ца у: зобца, крвца, љубовца, кћерца, жеђца, ноћца”; „Умаљава ица, као у: главица, водица, ножица, ручица, младица, снашица и т. д.” Деминутивни придевски суфикси, пак, *мању меу показују*: „каст: које мању мџру показује, као: жућкаст, зеленкаст, црвенкаст; бџличаст долази од неупотребљаваног бџлик.”

10. И у претходним цитатима наведеним у раду, нпр. код суфикса *-ије*, могло се уочити Суботићево инсистирање на проблемима синонимије и коегзистенције творбених дублета. Ова запажања он, нажалост, није разрађивао и синтетисао, те су остала расута по рукопису у виду назнака, као у случају односа *-оћа* : *-ота*: „оћа: сродно са ота, додаје се к прилагателнима: бџсноћа, вредноћа, злоћа, ладноћа, самоћа, скупоћа, чистоћа.”⁸

11. У „Додатку” са насловом „О слагању рџчи” Суботић је дефинисао и описао композицију (слагање) као творбени начин у грађењу три врсте речи: именица, придева и глагола. Поглавље започиње недовољно јасном и незавршеном мишљу: „Кад се о произвођењу рџчи говори, неможе се о слагању рџчи ништа нерећи; јер премда слагањем никаква нова рџч неостаје, или старе рџчи у новом виду долазе” (350). При опису композиције именица Суботић

⁷ О Суботићевој лингвистичкој терминологији овде неће бити много речи, јер је махом традиционална. За тадашње термине у области творбе речи в. Ранђеловић 2016.

⁸ Уз суфикс *-ота* стоји: „ота: даје се 1., суштествителним именима као: срамота, робота, страхота, грџхота, красота. 2., прилагателнима, као: дџпота, простота, чистота, доброта, сирота, топлота, и означаје својство.”

издваја просто слагање и слагање уз помоћ интерфикса, спојних вокала *о* и *и* (само у сложеници *Цариград*), док спојни вокал *е* не евидентира:

Слажу се пак

I. Суштествителна

1., са другим суштествителнима. У овом случају састају се суштествителна *а*., просто, као у: паунперо, нацакбаба, војвода, дангуба и т. д. Ових је врло мало. Овамо управо припадлеже и странпутица и братучед

њ., са уметнутим *о*, као: виноград, богомољац, мишоловка, водоноша, крволук, чанколиз, винопица [!], црвотчина и т. д.

У *Цариград* уметнуто је *и*.

2., са прилагателнима, посредством уметног *о*, као: горњоземац, кривошија, танкопреља, добросрџница и т. д.

3., са числителнима, опет са уметним *о*, као: једномџсечићи, двогодче, тролџтница, шестоперац, стокућа, првоженац:

Из наведених примера лако је видљиво да Суботић није раздвајао композицију од комбинованих творбених начина, али и да је при анализи сложеница акценат ставио на речи из народног језика, а не из црквенословенског. Водећи рачуна пре свега о народној лексици, Суботић је издвојио и тзв. *императивне сложенице*: „4. са глаголима, кои се при слагању у заповѣдателном начину узимају као: висибабa, вудибатина, газиблато, разспикућа. У незнабожац стои глагол у настојећем изјавителном.”

12. Префиксацију именица Суботић је подводио под композицију, не третирајући префиксе као творбене морфеме већ као засебне речи, што је било у складу са тадашњим граматичким погледима:

5., са нарџчијама као: неправда, несрџћа, непријатељ, брзоплет, честобродница, натрагоћа, огрлица, обклада, прабаба, предџл, простор, разлика.

б., са предлозима:

без: безобразник, безпослица, безумље

до: договор, доколџнице, долажење

за: заметак, зазубице, загорје

из: изговор, издаја, изметче

међу: Међумурје, међуметак

на: набој, нагрда, наконче

над: надпис, надметање

од: одговор, одмџна, одлагање

по – поклон, погодба, подручје

па – пабирак, патока

под: подваљак, подвеза

пред: предговор, предмет

преко: прекоморац, прекодриње

при: пријатељ, прилика, приморје

с – свод, слика, стицање

са – сабор, савијача

су – супостат, сукрвица, сумрачје

у: улџз, удаја, уџкованије

уз: узимало, узтока, уздарје.

13. И при опису сложених придева Суботић је црквенословенске примере оставио у другом плану, фокусирајући се на лексеме из разговорног језика. Као критеријум за класификацију придевских сложеница он је одабрао врсту речи у првом делу тј. елементу сложенице:

II. Прилагателна

1., са суштествителнима. У овом случају има два вида

а., суштествително долази напред као: бѣсомучан, средовѣчан, чудотворан;

б., суштествително долази остраг и претвара се у прилагателно, као у: бѣлогрли, бѣлоног, гологлав, златокрили и т. д. У оба случаја стаје уметно о међу слажуће се части.

2., са прилагателним, као: благодаран, дуговѣчан, милокрван, самовољан, горњо-земски, црногорски и т. д. И овдѣ се уметне о.

3., са числителнима: дволичан, тролѣтан, шестоперни – И са числителнима састаје се суштествително тако, да остраг стаје и у прилагателно пређе, као: двогуб, трострук, шестокрили и т. д.

4., са нарѣчијама, као: невѣран, оближњи, облапоран, прадревни, преправан, пробитачан, разговѣтан.

5., са предлозима: бездушан, доколан, задовољан, издашан, назадан, олморан, повољан, подводан, прикладан, сродан, самртан, суштена, угодан.

Прим. Код прилагателних сложених примѣтити имамо, да се кадкад два суштествителна са уметним о састану, и друго у прилагателно оде, као: псоглав, свилосок, златорук и т. д.

14. Најмањи простор Суботић је, очекивано, посветио композицији глагола. Познато је, наиме, да је композиција у творби глагола непродуктивна (Ђорић 2014: 100). Ни овде Суботић није издвојио префиксацију, а број словенизама међу примерима за композицију процентуално је порастао у односу на оне наведене за деривацију:

III. Глаголи слажу се

1., са суштествителнима, као: богородити, рукоположити; ових има врло мало

2., са прилагателнима, као: благодарити, обѣлоданити, оживотворити, злоставити, и ових нема много.

3., са числителнима: једноудити, двоумити, утростручити.

4., са нарѣчијама: не, о, об, пре, про, раз особито се радо глаголи слажу, као: недати, оправити, прекроити, продати, разгласити.

5., Од предлога састају се са глаголима

до, за, из, на, над, од, по, под, при, с, са, у, уз, као: добавити, забавити, набавити, надбити, одбавити, побити, подбити, прибавити, сбити, сабити, убити, узбити.

Ићи кад приступа предлозима, кои на самогласно излазе, одбацује своје и, као: доћи, заћи и заићи, наћи, поћи, прићи, ући; саиз има изићи и изаћи.

Кадкад иза крајњег сугласног у предлогу стаје а, кад сугласно слѣдује, као: изабрати, одапети, подасути, узабрати.

15. Однос српске језичке ситуације средином 19. в. видљив је и при творбеној анализи речи из српског народног језика. Скривена полемика са Вуком Караџићем око питања селекције источнохерцеговачког дијалекта за основицу

стандардног језика, или пак вредности језика писаца са тла Војводине, може се лако препознати на многим местима у граматици, као и у поглављу о творби речи. Иако није творбена проблематика у питању, Суботић анализирајући деривацију глагола даје опис стања у српским дијалектима:

„Овај вид глагола у нашем садашњем језику у три вида долази:
а., као јети, пред коим се устански и нџми звукови огрћу и у шуштеће промџне, као: грмљети, сврбљети, виђети, леђети и т. д. Овако се говори у Ерцеговини
б., као ети, као: грмети, сврбети, видети, летети у Ресави и околини.
в., као ити: грмити, сврбити, видити, летити и т. д. као што у Срђму говоре.”

За разлику од Вука, Суботић је узео у обзир и стање у језику српских писаца са тла Војводине, наводећи аргументе у прилог њихове, а самим тим и своје, селекције облика са вокалом /и/ на месту јата (Милановић 2013, Милановић 2014). Овако се нормативистички фокус, који је код Вука био искључиво на живоме говору, померао и на језичку праксу писаца:

Списатељи се у највише рџчи овим трећим видом служе, кои по том хоће над она друга два мах да преотме; и у овом их сам језик руководи, кои у обште узимајући на мџсто форме џти поставља форму ити. Ово се види
а., и из тога, што је у нџким покраинама, као што рекосмо, мџсто џти увео скоро свагдџ ити;
б., што и ондџ, гдџ се џти или као јети или као ети задржало, у настојећем мџсто џ долази и: грмим, сврбим, видим летим и т. д.
в., што и ондџ, гдџ џти живи, много рџчи са ити долазе, које би са џти бити имале. Тако невџрујем, да се гдџгод говори: димџти, ослабџти, деблџти, старџти, окрилагџти, лукавџти, мршавџти, плџснивџти и т. д. А најпослџ
г., што се у језику мџсто ове форме средњих глагола осилила форма са се н. пр. мџсто скорбџти: скорбџти се, мџсто изцџлџти: изцџлити се, мџсто димџти: димити се и т. д., ова пак форма иште фактитивно ити.”

16. У закључку овога кратке анализе поглавља о творби речи у Суботићевој *Србској Граматици* ваља нагласити да је ово дело остало само рукопис, којем је Суботић очигледно рачунао да се врати, тј. да га доради и допише: на многим местима оставио је празан простор за уписивање броја одговарајућег параграфа и сл. Недовршеност рукописа огледа се и у недовољно добро стилизованим или нејасним реченицама, што потврђују и цитати у овоме раду.

Па ипак, низом добрих запажања, покушајем да творбеним проблемима приђе и из угла историје српског језика, обиљем примера које је наводио и др., Суботић је ипак будућим граматичарима понудио подстицајан текст за нова истраживања. Да је рукопис у Матици српској био читан, доказују накнадне ознаке унете на маргинама. Нови подстицај за анализу, контекстуализацију и вредновање не само поглавља о творби речи већ и читаве Суботићеве граматике даће њена штампана верзија, што је дуг према Јовану Суботићу и другим заборављеним српским граматичарима и кодификаторима из прве половине 19. века.

ИЗВОРИ

- Суботић 1847:** *Србска Грамматика* [рукопис који се чува у Библиотеци Матице српске].
- Суботић 2009:** Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића : (автобиографија). Део 2, Пролеће*, Нови Сад: Градска библиотека.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић 2016:** Исидора Бјелаковић, „Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника 'српског' језика у XIX веку”, у: *Теме језикословне у србистици : зборник у част Љиљани Суботић* (ур. Ј. Дражић, И. Бјелаковић и Д. Средојевић), Нови Сад, 55–67.
- Врховац 1927:** Радивоје Врховац, „Матица српска и српски језик”, у: *Матица српска 1826–1926*, Нови Сад: Матица српска.
- Грицкат 1980:** Ирена Грицкат, „Јован Суботић као граматичар”, *Наш језик*, XXIV/3, Београд, 95–106.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Милановић 2013:** Александар Милановић, *Језик весма полезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић 2014:** Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.
- Милисавац 1986:** Живан Милисавац, *Историја Матице српске : I део (1826–1864)*, Нови Сад: Матица српска.
- Окука 2016:** Милош Окука, „Србска граматика или писменица Јована Поповића (1843)”, у: *Теме језикословне у србистици : зборник у част Љиљани Суботић* (ур. Ј. Дражић, И. Бјелаковић и Д. Средојевић), Нови Сад, 69–87.
- Ранђеловић 2016:** Ана Ранђеловић, *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку*, Београд: Филолошки факултет [рукопис докторске дисертације].
- Станојчић/Поповић 2008:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Стијовић 1992: Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Ћорић 2014: Божо Ћорић, „Кратак преглед творбе речи у српском језику”, *Семинар српског језика књижевности и културе, Предавања*, 3, Београд, 93–114.

Ћорић 2015: Божо Ћорић, „О комбинованој творби речи на фону других сродних назива”, *Зборник Матице српске за славистику*, 87, Нови Сад, 11–22.

WORD- FORMATION IN JOVAN SUBOTIC'S
SRPSKA GRAMATIKA (1847)

Summary

In this paper, we study a chapter on word-formation from Jovan Subotic's manuscript (1847) for *Srpska Gramatika* (eng. *Serbian Grammar*) which won the competition at Matica srpska. Subotic was the first grammarian who, while describing and prescribing the grammatical structure of Serbian spoken language, paid special attention to word-formation by dedicating it an entire chapter. We will address and highlight both strengths and weaknesses of such a description particularly highlighting Subotic's approach to treating phenomena such as lexical borrowings, attitudinal lexemes, synonyms, lexical doublets, et.

Aleksandar M. Milanović